

МАРТИНОВА
Лілія Володимирівна
mar-sofi@ukr.net

УДК 343.13

ЯКИМІВА
Валерія Сергіївна
Yakimiva@gmail.com

**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ
ЗМІСТУ СУДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ
ЕКСПЕРТИЗИ**

к.е.н., доцент кафедри,
Східноукраїнський
національний університет
імені Володимира Даля

**THEORETICAL ASPECTS OF
DETERMINING THE CONTENT OF
FORENSIC ECONOMIC EXPERTISE**

судовий експерт, Луганський
науково-дослідний експертно-
криміналістичний центр МВС
України

MARTYNOVA Liliia Volodymyrivna – PhD in Economics, Associate Professor, East-Ukrainian National University after Volodymyr Dahl

YAKIMIVA Valeriia Serhiivna – forensic expert, Luhansk Scientific and Forensic Expert Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine

У статті досліджено теоретичні аспекти стосовно визначення змісту та сутності поняття «судова економічна експертиза», а також проведено аналіз підходів до його визначення та трактування, як вітчизняними науковцями і практиками, так і закордонними, надано їх оцінку. Зауважено, що серед науковців та практиків не існує єдиної позиції щодо визначення поняття «судова економічна експертиза». Звернено увагу на необхідність законодавчого закріплення поняття «судової економічної експертизи» та його подальшого опрацювання. Виокремлено складові частини судової економічної експертизи; відзначено, що визначення сутності судової економічної експертизи науковці розділяють за наступними категоріями, такими як: наука, складова частина дослідження, спосіб, процес, вид, процесуальна форма. Акцентовано увагу на омонімічність у трактуванні поняття «судова економічна експертиза». Обґрунтовано необхідність у нових теоретичних розробках та диференціації існуючих наукових поглядів й підходів, що зі свого боку дасть змогу розширити спектр її функціонального призначення та підвищити ефективність практичного застосування. На основі аналізу визначень експертизи та судової економіки. Запропоновано власне визначення поняття «судова економічна експертиза».

* * *

В статье исследованы теоретические аспекты по определению содержания и сущности понятия «судебная экономическая экспертиза», а также проведен анализ подходов к его определению и трактовке, как отечественными учеными и практиками, так и зарубежными, предоставлено их оценку. Замечено, что среди ученых и практиков не существует единой позиции относительно определения понятия «судебная экономическая экспертиза». Обращено внимание на необходимость законодательного закрепления понятия «судебной экономической экспертизы» и его дальнейшей обработки. Выделены составные части судебной экономической экспертизы; отмечено, что определение сущности судебной экономической экспертизы ученые разделяют по следующим категориям, таким как: наука, составляющая часть исследования, способ, процесс, вид, процессуальная форма. Акцентировано внимание на омонимичность в трактовке понятия «судебная экономическая экспертиза». Обоснована необходимость в новых теоретических разработках и дифференциации существующих научных взглядов и подходов, что, в свою очередь, позволит расширить спектр ее функционального назначения и повысить эффективность практического применения. На основе анализа определений экспертизы и судебной экономики. Предложено собственное определение понятия «судебная экономическая экспертиза».

* * *

Introduction. At the present stage, the reforms being implemented in Ukraine are often accompanied by an increase in crime in the economic and financial spheres. And this poses the greatest and real threat to Ukraine's national security. In order to identify illegal economic activity and gather evidence in criminal proceedings, it is necessary to possess not only legal knowledge, but also special – economic. Therefore, forensic economic examinations can be considered as the most effective measure of gathering evidence on economic crime.

The purpose of the paper is to study and analyze the main scientific and practical approaches regarding the interpretation of the content and essence of the concept of "forensic economic expertise."

Results. In order to achieve this objective, the article identified and achieved the following objectives: Analysis and evaluation of approaches of domestic and foreign scientists and practitioners regarding the definition and interpretation of the concept of forensic economic expertise; Components of forensic and economic expertise have been identified. The methodological basis of the study was terminological analysis, which was used to disclose and clarify theoretical provisions that reveal the essential nature, peculiarities and nuances of scientists "views on the interpretation of the concept of forensic economic expertise; The method of scientific abstraction and concretization - with the author 's formulation of the constituent parts of forensic economic expertise and the formulation of the author 's definition of the concept of forensic economic expertise; Abstract-logical method – to formulate theoretical generalizations and conclusions of the study.

Conclusion. Thus, according to the results of the study, there is no common position among scientists and practitioners on the definition of forensic economic expertise; It is noted that the definition of the essence of forensic economic expertise is divided by scientists into the following categories, such as: science, part of the study, method, process, type, procedural form; Attention was drawn to the homonymy in the interpretation of the concept of forensic economic expertise; The need for legislative consolidation of the concept of forensic economic expertise and its further elaboration is proposed and justified; Based on an analysis of the definitions of expertise and judicial economics, an author 's definition of forensic economic expertise has been proposed; The need for new theoretical developments and differentiation of existing scientific views and approaches regarding the interpretation of the content of forensic economic expertise is justified, which, in turn, will allow to expand the range of their functional purpose and increase the efficiency of practical application.

Ключові слова: експертиза, спеціальні знання, економічні правопорушення, судово-економічна експертиза, види судової економічної експертизи, основні підходи до визначення поняття «судова економічна експертиза»

Ключевые слова: экспертиза, специальные знания, экономические правонарушения, судебно-экономическая экспертиза, виды судебной экономической экспертизы, основные подходы к определению понятия «судебная экономическая экспертиза»

Keywords: expertise, special knowledge, economic offenses, forensic economic examination, types of forensic economic expertise, main approaches to the definition of the concept of "judicial economic expertise"

ВСТУП

Сьогодні на теренах нашої держави триває постійний процес розвитку економічних відносин, поглиблення інтеграційних процесів, які стимулюють постійне розширення господарських операцій. Така ситуація призводить до того, що збільшується кількість нормативно-правових актів, приймаються зміни до законодавства, ратифікації міжнародних договорів, а також імплементації міжнародних норм права, які є обов'язковими для виконання всіма суб'єктами господарювання. А наслідком цієї ситуації є велика кількість порушень та злочинів у сфері економіки.

На сучасному етапі, реформи, що здійснюються в Україні, дуже часто супроводжуються зростанням злочинності в економічній та фінансовій сферах. А це створює найбільшу та реальну загрозу національній безпеці України. Для виявлення протиправної економічної діяльності та збору доказів за кримінальними провадженнями потрібно володіти не тільки юридичними знаннями, а й спеціальними – економічними. Тому судові економічні експертизи можна вважати найбільш ефективним заходом збору доказів стосовно економічної злочинності.

Судово-економічна експертиза і як галузь наукових знань, і як практична діяльність та навчальна дисципліна має давню історію, є науковою базою та емпіричною основою у використанні спеціальних економічних знань у діяльності правоохоронних органів і суду. Поняття, сутність та необхідність судової економічної експертизи постійно супроводжується підвищеним інтересом вчених і продовжує залишатися дискусійним питанням.

Визначення найбільш повного та точного поняття «судової економічної експертизи», його змісту та сутності, необхідності в сучасних умовах господарювання зумовлюють актуальність цієї статті.

Проблематиці трактування та визначення поняття «судова економічна експертиза» присвячені праці багатьох вчених, зокрема: Ф.Ф. Бутинець, С.А. Звягін, Л.В. Каширська, Н.А. Остап'юк, І.А. Панченко, Н.Я. Дондик, Н.Н. Ласкін, М.Ф. Сафонова, О.І. Швицьова, Ж.А. Кеворкова, Н.І. Клименко, С.Г. Чаадаєв, І.В. Сауткін та інші. Взагалі, сфері судово-економічної експертизи в свій час присвячували дослідження як науковці так і практики, а саме: Т.В. Авер'янова, В.Г. Гончаренко, Ю.Г. Крюков, Ю.К. Орлов, О.Р. Росинська, А.М. Зінін та багато інших. Але, не зважаючи на досить широкий спектр досліджень вітчизняних і зарубіжних учених з даної тематики, окремі питання визначення та трактування поняття судово-економічної експертизи, її сутності та необхідності досі залишаються недостатньо опрацьованими.

МЕТОЮ статті є дослідження та аналіз основних

науково-практичних підходів стосовно трактування змісту та сутності поняття «судової економічної експертизи».

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для вирішення поставленої мети у статті визначено та вирішено наступні завдання: досліджено інформацію, яка стосується теоретичних аспектів визначення змісту та сутності поняття «судова економічна експертиза»; проведено аналіз підходів вітчизняних та іноземних науковців та практиків стосовно визначення та трактування поняття «судова економічна експертиза», а також зроблено їх оцінку; виокремлено складові частини судово-економічної експертизи. Методологічною основою дослідження став термінологічний аналіз, використаний для розкриття і уточнення загальнотеоретичних положень, що розкривають сутнісну природу, особливості й нюанси поглядів вчених на трактування поняття «судова економічна експертиза»; метод наукової абстракції і конкретизації – в авторському формулюванні складових частини судової економічної експертизи та формулюванні авторського визначення поняття «судова економічна експертиза»; абстрактно-логічний метод – для формулювання теоретичних узагальнень і висновків дослідження.

РЕЗУЛЬТАТИ

Економічні правопорушення є складними у розслідуванні – це зумовлено тим, що вони примушують слідчого заглиблюватися в механізм господарювання, у процеси економічної діяльності суб'єктів, що її здійснюють. Отже, ефективне розслідування економічних правопорушень потребує використання спеціальних знань. У чинному Кримінально-процесуальному кодексі України визначено такі форми використання спеціальних знань, як призначення експертизи (ст.ст. 242-244, 332 КПК України); консультації та роз'яснення спеціаліста (ст.ст. 71, 360 КПК України). Тому відправною точкою у цьому дослідженні є визначення поняття судово-економічної експертизи. Перш ніж визначити поняття «судової економічної експертизи», розглянемо загальне поняття «судової експертизи». Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [8].

Слід відмітити той факт, що жоден нормативно-правовий акт не містить визначення судово-економічної експертизи, а надано лише загальне визначення судової експертизи. Через це виникають деякі розбіжності у наданні визначення поняттю саме судово-

економічної експертизи, що зі свого боку не дає змоги розкрити практичну сутність цієї діяльності з погляду подальшого підвищення її ефективності. А це є дуже важливим, оскільки судово-економічна експертиза є одним з найпоширеніших та складних видів судових експертиз.

Фактично судова економічна експертиза не входить до числа традиційних предметних галузей криміналістики і судової експертизи. Ця назва є відносно новою: в Україні вона введена у 2001 р. як наслідок розширення кола питань, що ставились перед бухгалтерами-експертами і виходили за межі їх професійних знань.

Також треба зауважити, що серед науковців та практиків не існує єдиної позиції стосовно визначення поняття «судово-економічна експертиза». Сама сутність судово-економічної експертизи визначається через її поняття.

Так, на думку С.Г. Чадаєва, «судово-економічні експертизи є практичним пізнанням фактичних даних, що відносяться до економічної і соціальної діяльності організацій, що здійснюються на основі використання спеціальних економічних знань» [11].

Л.В. Дикань, В.Д. Понікаров, О.В. Кожушко вважають, що судово-економічна експертиза – це процесуальна форма дослідження на основі спеціальних знань у різних сферах економіки, господарського аналізу, ревізії та контролю первинних облікових документів, бухгалтерських та податкових реєстрів та фінансової звітності суб'єктів господарювання з метою вирішення широкого кола питань, що виникають під час розслідування економічних злочинів та судового розгляду господарських суперечок [9, с. 250].

Сутністю судово-економічної експертизи є дослідження фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання, яка в межах чинного законодавства здійснюється особою, котра володіє спеціальними знаннями в галузі економіки для надання висновку стосовно кола питань, що були поставлені органами дізнання, досудового слідства чи суду, зазначає В.А. Єрмоленко [3, с. 43].

Т.О. Кривцова пропонує, що під судово-економічною експертизою слід розуміти процесуальне дослідження, що здійснюється через застосування спеціальних знань, навичок та вмінь судового експерта та дає змогу вирішувати питання, що ставляться перед ним органами дізнання, досудового слідства чи суду для вирішення кримінальної, цивільної, адміністративної справи чи господарських суперечок [5, с. 49].

Ф.Ф. Бутинець надає наступне трактування поняття «судово-економічна експертиза» – це процесуальна форма, що полягає у вивченні експертом-бухгалтером матеріалів справи в межах його спеціальних знань на завдання слідчого або суду, з метою встановлення фактичних обставин кримінальної чи цивільної справи і надання експертного висновку [2].

Водночас В.В. Федчишина вважає, що судово-економічна експертиза – процесуальна форма дослідження на основі спеціальних знань у різних сферах економіки, вирішує широке коло питань, що виникає під час розслідування економічних злочинів і судового розгляду таких правопорушень [10, с. 39].

На думку Г.Г. Мумінова-Савінова, судово-бухгал-

терська експертиза – це дослідження фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання, яке в межах чинного законодавства здійснюється особою, котра володіє спеціальними знаннями в галузі бухгалтерського обліку (експертом-бухгалтером), з метою подання висновку стосовно кола питань, поставлених органами дізнання, попереднього слідства чи суду [6].

В.І. Остапенко пропонує наступний підхід до визначення поняття судово-економічної експертизи та отожднює її з судово-бухгалтерською експертизою, яка полягає у дослідженні матеріалів справи спеціалістом-економістом і наданні ним відповідно до його спеціальних знань висновку за поставленими питаннями, які належать до господарської діяльності та знайшли своє відображення у бухгалтерському обліку.

Напроти Н.І. Клименко вважає, що судово-бухгалтерська експертиза є складовою частиною судово-економічної експертизи та відносить до неї:

- судово-бухгалтерську експертизу,
- економіко-статистичну,
- планово-економічну,
- фінансово-кредитну,
- інженерно-економічну, експертизу цін і ціноутворення.

Бухгалтерська експертиза дає можливість встановити правильність оформлення бухгалтерських документів, розмір шкоди, заподіяної злочином, обґрунтованість списання товарно-матеріальних цінностей, відповідність відображення господарських операцій правилам бухгалтерського обліку. Це дослідження дає змогу встановити документальну обґрунтованість розміру нестачі або надлишків товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів, періоду й часу їх утворення, відповідності багатьох фінансових операцій підприємства законодавству. Економіко-статистична експертиза встановлює правдивість звітності про виконання економічних показників виробничої діяльності, порядок проведення статистичного обліку і контролю. Планово-економічна експертиза визначає обґрунтованість планування, виконання планових показників виробничої діяльності об'єднань, підприємств і організацій. Фінансово-кредитна експертиза перевіряє обґрунтованість одержання і витрачання кредитів суб'єктами фінансово-господарської діяльності, додержання ними законодавства, яким регламентується формування і витрачання бюджетних коштів, обґрунтованість розподілу прибутку між партнерами, визначає нормування й оплату праці, використання фонду заробітної плати, перерозподіл фондів тощо. Інженерно-економічна експертиза досліджує показники, що характеризують формування розміру оплати праці для встановлення відхилення від діючих норм. Експертиза цін і ціноутворення надає висновки про ціноутворення для встановлення викривлень під час їх формування, а також впливу на фінансові результати господарюючого суб'єкта підприємницької діяльності [4, с. 16].

Проте такі вчені, як Т.М. Дмитрієнко, М.І. Камлик, І.А. Каштанова, Л.П. Климович, А.А. Толкаченко, судово-бухгалтерську експертизу прирівнюють до судової бухгалтерії і визначають як спеціальну комплексну дисципліну, що знаходиться на межі еконо-

мічної та юридичної галузей знань, яка займається дослідженням та розробкою теоретичних й практичних питань використання спеціальних бухгалтерських знань в юридичній практиці.

В.В. Вавілова визначає економічну експертизу як експертне дослідження матеріальних об'єктів (документів бухгалтерського, податкового обліку та звітності), що містять інформацію про обставини справи та підлягають дослідженню у суді за їх змістом та формою і допомагають суду досягти об'єктивності у доказуванні, дотримуватися принципів рівних можливостей у процесі, презумпції невинуватості, забезпечення змагальності у доведенні дійсного стану фактів та захисту прав і свобод [1, с. 7].

Отже, на основі аналізу визначень експертизи та судової економіки можна запропонувати наступне її визначення: судово-економічна експертиза – це процесуальна дія, спрямована на отримання доказів шляхом проведення судовим експертом на основі його спеціальних знань з бухгалтерського обліку, оподаткування, фінансів, економічного аналізу та контролю дослідження об'єктів (первинних документів, облікових реєстрів і звітності тощо), які містять інформацію про фактичні дані та обставини справи, що перебуває у провадженні.

Підсумовуючи вище викладене, треба відзначити, що визначення сутності судово-економічної експертизи ці та інші науковці розділяють за наступними категоріями, такими як наука, складова частина дослідження, спосіб, процес, вид, процесуальна форма.

Також треба зазначити, що омонімічність у трактуванні зумовлюється тим, що відповідно до рішення Президії науково-консультативної та методичної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України від 30.01.2001 р. судово-бухгалтерську експертизу було перейменовано на судово-економічну, а тільки 10.06.2005 р. такі зміни затверджено наказом Міністерства юстиції України. Однак ці зміни у термінології враховуються не всіма дослідниками.

Найбільш розповсюджена серед економічних експертиз є судово-бухгалтерська експертиза. Необхідність в її проведенні виникає під час розслідування і судового розгляду цивільних справ, злочинів з привласненням майна, посадових (службових) злочинів, коли необхідно проаналізувати дані про фінансово-господарські операції, що відображені у бухгалтерському обліку.

Згідно з чинним законодавством, зокрема, ст. 84 КПК України, доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Висновок судово-економічної експертизи є одним із джерел доказів у кримінальному провадженні, тому він має відповідати певним критеріям, а саме належності, допустимості та достовірності. Судово-економічна експертиза являє собою відомості, отримані шляхом експертного дослідження. У зв'язку з цим належність та допустимість висновку експерта залежить від законності здобуття відомостей або речових доказів у процесі проведення слідчих (розшу-

кових) дій, які направляються експерту на дослідження [7, с. 101].

ВИСНОВКИ

Проаналізовано основні підходи до визначення змісту та сутності поняття «судової економічної експертизи». Поглиблене дослідження правових основ та практичного застосування дало підстави стверджувати, що судово-економічна експертиза – дослідження фахівцями із професійними знаннями бухгалтерського обліку, оперативної, статистичної, фінансової звітності, банківської справи, економіки підприємства тощо, що проводиться в ході досудових слідчих дій і судових процесів та є наслідком конфліктних ситуацій господарської діяльності підприємства та інституційного середовища навколо нього. Судово-економічна експертиза по суті являє собою особливий клас експертних досліджень, у процесі здійснення яких широко використовуються знання різних наук економічного і неекономічного профілю. Економічна експертиза, як специфічна детермінанта фінансово-господарського контролю, об'єктивно потребує нових теоретичних обґрунтувань, оскільки диференціація наукових поглядів й підходів дасть змогу розширити спектр її функціонального призначення та підвищити ефективність практичного застосування. Це зі свого боку, безумовно, підвищить ефективність встановлення фактів, які мають доказове значення, на основі спеціальних економічних знань сприятиме забезпеченню конституційних принципів і законодавчих норм, що гарантують права і свободу громадян та підприємництва.

Список використаних джерел

1. Будні експерта. Журнал «Незалежного інституту судових експертиз», 2013. № 2. URL: <https://nise.com.ua/content/files/budni-experta-may.pdf>
2. Бутинець Ф.Ф. Судово-бухгалтерська експертиза: навч. посіб. Житомир: Рута, 2004. 460 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/721574/>
3. Єрмоленко В.А. Сутність дефініції «судово-економічна експертиза». Управління ризиком. 2014. № 12. С. 42–43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2014_12_21.pdf
4. Клименко Н.І. Щодо сутності корупції та антикорупційних судових експертиз. Віче. 2012. № 6. С. 15–17. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/3031/>
5. Кріцова Т.О. Удосконалення правового забезпечення судово-економічної експертизи як форми економічного контролю. Бізнес Інформ. 2015. № 2. С. 48–53. URL: http://business-inform.net/annotated-catalogue/?year=2015&abstract=2015_02_0&lang=ru&stqa=6
6. Мумінова Савіна Г.Г. Судово-експертиза: навч. посіб. К.: КНЕУ, 2003. 202 с.
7. Пілюков Ю.О. Процесуальні вимоги до висновку експерта у кримінальному провадженні. Актуальні проблеми правознавства, 2018. № 3. С. 99–102.
8. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>
9. Судово-економічна експертиза: навч. посіб. / Л.В. Дікань та ін. Х.: Харків. нац. екон. ун-т ім. С. Кузнеця, 2014. С. 250–251.
10. Федчишина В.В. Щодо окремих аспектів податкової експертизи. Фінансове право. 2016. № 1(35). С. 38–42 URL: <https://www.twirpx.com/file/721574/>
11. Судебная бухгалтерия: Учебник / Г. Атанесян и др. М.: Юрид. лит., 1980. 320 с. URL: <http://lawlibrary.ru/izdanie4263.html>